

מעלין לכהונה על פי עד אחד

הגמרא בפרקנו (לא:) מביאה משנה ממסכת כתובות:

”רבי יהודה אומר: אין מעלין לכהונה על פי עד אחד.
אמר רבי אלעזר: אימתי? במקום שיש עוררין, אבל במקום שאין עוררין – מעלין לכהונה
על פי עד אחד”
(כתובות כג:).

רבי יהודה קובע שעד אחד איננו נאמן להעיד על אדם שהוא כהן כשר, ולהעלותו לכהונה. ‘העלאה לכהונה’ משמעה קבלתו ככהן לעניין עבודה במקדש, אכילת תרומה ונשיאת כפיים. רבי אלעזר מפרש את שיטת רבי יהודה. לפי דבריו, עד אחד איננו נאמן להעלות לכהונה רק אם הוא מתמודד עם ערער. במקום שאין ערער – ניתן להעלות לכהונה על פי עד אחד.

מהו ה‘ערער’ שעליו דיבר רבי אלעזר? הגמרא בסוגייתנו מביאה את דברי רבי יוחנן, המפרש מהו אותו ערער:

”והאמר רבי יוחנן: דברי הכל אין ערער פחות משנים”
(בבא בתרא לב:).

ה‘ערער’ הם שני עדים המעידים שהכהן פסול. העד האחד המכשיר את הכהן איננו נאמן כנגד עדותם של שני עדים.

דינו של רבי יוחנן מופיע במקום נוסף. הגמרא במסכת קידושין (עג:) עוסקת בנאמנות של חיה. ‘חיה’ היא מיילדת, והיא נאמנת לומר על כל תינוק שיילדה האם הוא כהן, לוי, ממזר וכדו’. הגמרא קובעת, ש‘חיה’ איננה נאמנת במקום שיש עוררין. בהקשר זה מובאים דבריו של רבי יוחנן, המפרש שאין ערער פחות משניים.

בהמשך הסוגיה שם מציעה הגמרא שתי אפשרויות להבנת דינו של רבי יוחנן. לפי אחת ההבנות, יש צורך בערער של שניים רק כאשר הערער מתמודד עם חזקת כשרות של הוולד. כאשר אין לוולד חזקת כשרות, אפילו עד אחד יהיה נאמן לערער על כשרותו של הוולד:

”וכי אמר רבי יוחנן אין ערער פחות משנים? הני מילי היכא דאיתא חזקת כשרות, אבל
היכא דליכא חזקת כשרות – חד נמי מהימן”
(קדושין עג:).

ההבנה השנייה איננה תולה את דינו של רבי יוחנן בחזקת הכשרות של הוולד. לפי הבנה זו יש צורך בערער של שניים, אפילו כאשר אין לוולד חזקת כשרות.

דינו של רבי יוחנן שאין ערער פחות משניים מקבל משמעות שונה לפי כל אחת מההבנות. לפי ההבנה הראשונה, רבי יוחנן בא ללמד שעד אחד איננו נאמן כנגד חזקה. שאלה זו, האם עד אחד נאמן נגד חזקה, היא שאלה כללית בעדויות על איסורים. בשאלה זו קיימות דעות שונות בראשונים. בגמרא מצאנו התייחסות לנאמנותו של עד אחד באיסורים מול חזקה במסכת גיטין (ב:), וההכרעה בעניין זה תלויה בין השאר בגרסאות בגמרא שם.

לפי ההבנה השנייה, עד אחד איננו נאמן לערער על נאמנות החיה אפילו כשאיננו מתמודד עם חזקה. העדות כאן נוגעת לתחום שבו יש צורך בשני עדים, ועדותו של עד אחד איננה יכולה להתקבל. יש לומר, שעדות על כשרות לכהונה כלולה בתחום של 'דבר שבערווה', ולכן חל עליה הכלל "אין דבר שבערווה פחות משניים" (גיטין ב:).

כפי שראינו, דינו של רבי יוחנן מובא בסוגייתנו בנוגע להעלאה לכהונה. האם העלאה לכהונה נחשבת לדבר שבערווה? כדי לענות על שאלה זו, יש לברר את משמעות המושג 'דבר שבערווה', ומה כלול בתוכו.

בשאלה זו קיימות דעות שונות בראשונים. התוספות במסכת גיטין מפרטים מספר עניינים הנחשבים כדבר שבערווה:

דמאי כל עיקר דבר שבערווה אין פחות משנים? זהו באשת איש, בגיטין ובקידושין, וזנות
דאשת איש לאסרה על בעלה"
(תוספות גיטין ב: ד"ה מידי דהוה).

המכנה המשותף לכל הדוגמאות שמביאים התוספות הוא שכולם נוגעים לאיסורי עריות. ניתן אם כן להבין ש'דבר שבערווה' משמעו **כל דבר הנוגע לאיסורי עריות**.

בדברי הרמב"ם נמצא כיוון שונה מזה של התוספות. הרמב"ם פוסק שיש צורך בשני עדים כשרים כדי להעיד על סימני גדלות של ילד (הל' אישות פ"ב הכ"ב). הגרי"ד סולובייצ'יק הבין, שהייתה לרמב"ם הגדרה שונה של המושג 'דבר שבערווה'. לדעת הרמב"ם, 'דבר שבערווה' כולל **כל עדות על מעמדו האישי של אדם**¹.

סוגייתנו עוסקת בעדות על אדם שהוא כהן כשר. השאלה האם עדות זו נחשבת לעדות על דבר שבערווה, תהיה תלויה בהבנת מושג זה. לפי הבנת הרמב"ם, דבר שבערווה הינו עדות על מעמדו האישי של אדם. גם העלאה לכהונה נוגעת למעמדו האישי של האדם. לכן, גם עדות זו תיחשב כדבר שבערווה, ויהיה צורך בשני עדים. ואכן זוהי דעת הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פ"כ הל' א-ב).

1 עיין שם הגהות מיימוניות אות ד'.

לפי הבנת התוספות, דבר שבערווה כולל רק עניינים הנוגעים לאיסורי עריות. לפי הבנה זו, העלאה לכהונה איננה נחשבת לדבר שבערווה. עדות על כהונה נחשבת כעדות רגילה בתחום של איסור והיתר. לכן, ניתן יהיה לקבל גם עד אחד, שהרי עד אחד נאמן באיסורים. דעה זו מובאת במגיד משנה (הל' איסורי ביאה פ"כ ה"א). לפי הבנה זו נוכל לפרש, שרבי יוחנן דורש ערער של שניים דווקא כאשר הערער מתמודד עם חזקה, כפי שביארנו לעיל.

כהן שיצא עליו קול

הזכרנו בשיעור הקודם את התרחיש שמתארת בגמרא בעניין הכהן שיצא עליו קול. נביא כאן שנית את דברי הגמרא ונבאר אותם בקצרה:

"כגון דמחזקינן ליה באבוה דהאי דכהן הוא,
ונפק עליה קלא דבן גרושה ובן חלוצה הוא – ואחתיניה,
ואתא עד אחד ואמר דכהן הוא – ואסיקניה,
ואתו בי תרי ואמרי דבן גרושה וחלוצה הוא – ואחתיניה,
ואתא עד אחד ואמר דכהן הוא"

(בבא בתרא לב.).

במוקד האירועים נמצא כהן, אשר היה מוחזק לנו ככהן כשר. ההתרחשויות הבאות אירעו במספר שלבים, בזה אחר זה:

שלב ראשון – יצא קול (= שמועה) על הכהן שהוא בן גרושה או חלוצה. בעקבות קול זה, נפסל הכהן מכהונתו.

שלב שני – בא עד אחד והעיד על הכהן שהוא כשר. בעקבות עדות זו, חזרו בית הדין והכשירו את הכהן.

שלב שלישי – באו שני עדים והעידו על הכהן שהוא פסול. עדות זו הובילה את בית הדין לחזור בהם מפסיקתם, ולפסול את הכהן.

שלב רביעי – בא עד נוסף המכשיר את הכהן.

תיאור זה של הגמרא מעורר בעיה. כפי שראינו, לדעת הרמב"ם העלאה לכהונה נחשבת לדבר שבערווה, ויש צורך בשני עדים כדי לפסול את הכהן. לפי זה מסתבר היה

לומר, שגם כדי להעלות לכהונה ידרשו שני עדים. אך בגמרא מבואר שהכשירו את הכהן על פי עד אחד. כיצד יכלה הגמרא להסתפק בעד אחד?²

כדי לתרץ קושיה זו, נצטרך לחלק בין עדות הפוסלת את הכהן, לבין עדות הבאה להכשירו ולהעלותו לכהונה. כדי לפסול את הכהן יש צורך בשני עדים, אך כדי להכשירו די בעד אחד.

מקור לחילוק דומה לזה נמצא בדברי התוספות במסכת קידושין. התוספות שם דנים בנאמנות של עד אחד באיסורים. לדעתם, עד אחד נאמן רק להתיר ולא לאסור:

”וצריך לומר, דהא דאמר בכל דוכתין יעד אחד נאמן באיסורין היינו דוקא להתיר, כגון יבשר זו מנוקרת או יחתיכה זו של שומן, אבל לאסור הדבר אינו נאמן”
(תוספות קידושין סה: ד"ה נטמאו טהרותיך).

שיטת התוספות נפסקה להלכה בשולחן-ערוך (יו"ד קכ"ז, ג). אולם, הגר"א על אתר תמה על חילוק זה, ומתקשה להבין את הסברה העומדת מאחוריו.

ניתן להציע סברה מחודשת המבארת את חילוקם של התוספות. אמנם, באופן עקרוני די בעד אחד באיסורים. אולם, כאשר העדות היא לאיסור, מעורב כאן גורם נוסף. עדות לאיסור בדרך כלל משפיעה על הבעלים. רכושם נאסר, והדבר גורם להם להפסד. עדות כזו נחשבת כעדות המכוונת כלפי האדם עצמו, ולשם כך יש צורך בשני עדים. עדות להתיר איננה מכוונת כלפי הבעלים, אלא כלפי האובייקט המותר. בעדות כזו ניתן להסתפק בעד אחד.

חילוק דומה ניתן להציע גם בענייננו. עדות הבאה לפגוע בכהן ולפסול אותו נחשבת כעדות המכוונת כלפי האדם. בעדות כזו יש צורך בשני עדים. לעומתה, עדות הבאה להכשיר את הכהן איננה נחשבת כעדות בגברא, אלא זו עדות על מעמדו ההלכתי בלבד. כאשר מדובר בעדות כזו, נוכל להסתפק בעד אחד³.

2 בשיעור הקודם עסקנו בהיבטים מסוימים של שאלה זו. כפי שראינו שם, לדעת התוספות יש לכהן חזקת כשרות, המבוססת על חזקת הכשרות של אביו. לפי זה הם מפרשים, שהכשרו של הכהן איננו על פי העד האחד בלבד, אלא רק בצירוף לחזקת הכשרות. קושייתנו כאן איננה לפי שיטת התוספות, אלא לפי שיטת רש"י, הסובר שחזקת האב לא מועילה לבן.

3 כמובן, גם בעדות להתיר פסק הדין ישפיע על הכהן, אך העדות איננה נחשבת כמתייחסת אליו ישירות אלא רק באופן עקיף.

“כל מקום שהאמינה תורה עד אחד – הרי כאן שנים”

השיטה מקובצת בסוגייתנו (לא: ד"ה אילימא ערער חד) מביא את דברי גיליון התוספות. בדבריו עולה האפשרות, שאנו מקבלים עדות של עד אחד על פי העיקרון “כל מקום שהאמינה תורה עד אחד – הרי כאן שנים”.

עיקרון זה מופיע במפורש בגמרא בשלושה הקשרים:

א. סוטה – על פי דין התורה, אישה סוטה צריכה לשתות מי סוטה לאחר קינוי וסתירה, דהיינו – בעלה קינא לה שלא תיסתר עם אדם פלוני, והיא נסתרה עימו. דין זה מתקיים רק אם אין לנו עדות על מעשה הזנות עצמו, אלא על הסתירה בלבד. אם יש עד אחד המעיד על הסוטה שזינתה, אין היא שותה מי סוטה. אולם, אם מגיע עד נוסף המכחיש את העד הראשון וטוען שהיא לא זינתה – משקים אותה.

הגמרא במסכת סוטה (לא: עוסקת במקרה זה של שני עדים המכחישים זה את זה בסוטה. הגמרא מלמדת, שמשקים את האישה רק אם העדים באו בבת אחת. רק במקרה כזה העדים מתקזזים ומבטלים זה את זה, וממילא ניתן להשקות את הסוטה כאילו מעולם לא הגיע העד. לעומת זאת, אם העד הראשון הגיע לפני השני – הוא נחשב כשני עדים. במקרה זה, גם כאשר יגיע העד השני – הוא לא יהיה נאמן כנגד העד הראשון הנחשב כשני עדים, והאישה איננה שותה.

ב. עגלה ערופה – ההלכה קובעת, שדין עגלה ערופה מתקיים רק כאשר לא ידועה זהותו של הרוצח. אם יש עד אחד היודע מיהו הרוצח – אין עורפים את העגלה. גם כאן מלמדת הגמרא (סוטה מז:): שעד זה נחשב כשני עדים. הנפקא מינה, בדומה לסוטה, תהיה במקרה של הכחשה. כאשר העד הגיע ראשון, דבריו התקבלו כעדות של שני עדים. אם יגיע אחריו עד נוסף המכחיש את דבריו, הוא לא יהיה נאמן כנגד העד הראשון, ולא נערוף את העגלה.

ג. מת בעלה – עד אחד נאמן להעיד על מותו של אדם, ועל ידי כך להתיר את אשתו. גם כאן קובעת הגמרא (יבמות פח:): שנאמנותו מעניקה לו מעמד של שני עדים.

המכנה המשותף לשלושת התחומים הנ"ל הוא, שבכולם באופן עקרוני יש צורך בשני עדים. עדות על אישה שזינתה או שמת בעלה הן עדויות בדבר שבערווה, ובדרך כלל נדרשים שני עדים להעיד בתחום זה. גם בעדות על רוצח יש צורך כלל בשני עדים. בכל שלושת המקרים שפירטנו לעיל, חידשה התורה שניתן להסתפק בעד אחד. ייתכן שהדרישה העקרונית לשני עדים לא השתנתה. החידוש של התורה הוא שהעד

האחד נחשב כשני עדים, ולכן ניתן לקבל את עדותו. אילו היה מדובר בתחום שבו באופן עקרוני ניתן להסתפק בעד אחד, לא היינו מעניקים לו תוקף של שני עדים⁴.

כאמור, לפי גיליון התוספות, הנאמנות להעלות לכהונה מבוססת על העיקרון הקובע שעד אחד נאמן כשניים. הצענו כאן, שכלל זה נאמר רק במקום שבו באופן עקרוני דרושים שני עדים. לכן, כדי לקבל את סברת גיליון התוספות, יש להניח שהעלאה לכהונה דורשת באופן עקרוני שני עדים. קיים חידוש המלמד אותנו שניתן לקבל עד אחד, ולכן עד זה מקבל תוקף של שניים. אמנם יש להעיר, שבגיליון התוספות לא מבואר מהו המקור להבנה זו.

אם נקבל את סברת גיליון התוספות, ניתן ליישב את הקושיה שהעלינו לעיל. כפי שראינו, הגמרא מעניקה נאמנות לעד אחד להעלות לכהונה, אך לא להוריד מכהונה. ייתכן שהעד אשר הכשיר את הכהן היה נאמן בגלל שהוא הגיע ראשון. לאחר שקיבלנו את דבריו, הענקנו לו תוקף של שני עדים. כעת, כאשר מגיע עד אחד, אין הוא נאמן כנגד העד הראשון. רק ערער של שני עדים יוכל להתגבר על העדות הראשונה ולפסול את הכהן.

צירוף לעדות

הבאנו לעיל את תיאור הגמרא בנוגע לכהן שיצא עליו קול. בסיומם של כל שלבי האירוע, עומדים לפנינו שני עדים המכשירים את הכהן, ושני עדים הפוסלים אותו. שני העדים הפוסלים הגיעו יחד, ואילו שני העדים המכשירים הגיעו בנפרד. דינו של הכהן יהיה תלוי בשאלה, האם ניתן לצרף את שני העדים המכשירים לעדות אחת. אם ניתן לצרפם, נגיע למצב של 'תרי ותרי', ואז נוכל להכשיר את הכהן על סמך חזקת הכשרות שלו⁵.

הגמרא מבארת, שהאפשרות לצרף את העדויות תלויה במחלוקת תנאים. רבי אלעזר סובר שלא מצרפים את עדותם, ואילו רבן שמעון בן גמליאל סובר שמצרפים. בהמשך הסוגיה אומרת הגמרא, שמחלוקת זו קשורה למחלוקת תנאים נוספת:

4 זוהי שיטת ר' חיים, הסובר שהדין של "כל מקום" לא נאמר ביחס לעד אחד באיסורים. זוהי גם כוונת הריטב"א (במות פח. ד"ה והא אמר עולא): "דדוקא בעדות דבר שבערוה דבעי שנים שהאמינוהו לזה כשנים, אבל באיסורין דעלמא דסגי בחד, כיון שלא האמינוהו אלא כחד, כי אתא אחרינא ואכחשיה – הוי הכחשה". אבל עיין תוספות כריתות יא: ד"ה אמרו לו החולק, וכן בשו"ע י"ד א', ד, ש"ך י"ד קכ"ז ס"ק יד ו'קצות' פ"ז ס"ק ח בשם אחיו הקדוש.

5 בשאלה האם ניתן לסמוך על חזקה במקום של 'תרי ותרי' נעסוק להלן.

יזכהא בלצרף עדות קא מיפלגי, ובפלוגתא דהני תנאי,
 דתניא: לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהם כאחד,
 רבי יהושע בן קרחה אומר: אפילו בזה אחר זה.

אין עדותן מתקיימת בבית דין עד שיעידו שניהם כאחד,
 רבי נתן אומר: שומעין דברין של זה היום, ולכשיבא חבירו למחר – שומעין דבריו⁶
 (בבא בתרא לב.).

הברייתא עוסקת בשני דינים שונים. הדין הראשון הוא דין **עדות מיוחדת**. עדות מיוחדת היא עדות שבה כל אחד מהעדים ראה את האירוע בנפרד מחברו. חכמים סוברים שלא ניתן לקבל עדות כזו, אלא שני העדים צריכים לראות את העדות יחד. רבי יהושע בן קרחה חולק על חכמים, וסובר שניתן לקבל עדות מיוחדת⁶.

הדין השני בברייתא הוא דין **צירוף לעדות**. לדעת חכמים שני העדים צריכים להעיד יחד בבית הדין כדי שנקבל את עדותם. רבי נתן איננו דורש זאת, ומאפשר לצרף את עדותם של שני עדים שהעידו בזמנים שונים, האחד היום והשני למחר.

מפשוט הגמרא נראה, שמחלוקת רבי אלעזר ורשב"ג זהה למחלוקת חכמים ורבי נתן. שתי המחלוקות נוגעות לשאלה האם ניתן לצרף עדות או לא. אולם, ניתן גם להסביר את דברי הגמרא בצורה שונה. ייתכן שהמחלוקות אינן זהות זו לזו, אלא הן רק נוגעות לאותו נושא.

כדי לבאר הצעה זו, נקדים הקדמה קצרה. כפי שראינו, חלקה הראשון של הברייתא עוסק בעדות מיוחדת. להלכה מבואר בגמרא במסכת מכות (ו:), שבעניין עדות מיוחדת ישנו חילוק בין תחומים שונים: בדיני ממונות ניתן לקבל עדות מיוחדת, אך לא בדיני נפשות. בנוגע לדינו של רבי נתן, המתייחס לצירוף העדויות ולא לצירוף הראיות, לא מצאנו בגמרא מגבלה כזו. עם זאת, הרמב"ם סבר שהיא אכן קיימת:

יוכן בעת שמעידין בבית דין, יבא אחד ושומעין דבריו היום, וכשיבוא העד השני לאחר זמן שומעין דבריו ומצטרפין זה לזה, ומציאין בהן הממוץ⁷
 (רמב"ם הל' עדות פ"ד ה"ד).

6 קיימים שני סוגים של עדות מיוחדת. ניתן לדבר על עדות מיוחדת במקרה ששני העדים ראו את אותו האירוע, אלא שאחד ראה מחלון זה והשני ראה מחלון אחר. אולם, רבי יהושע בן קרחה הכשיר את העדות אפילו כאשר שני העדים ראו אירועים שונים אבל זהים: "הלוואה אחר הלוואה". עיין מכות ו:; ותוספות שם ד"ה לעדות.

לדעת הרמב"ם ניתן לצרף שתי עדויות נפרדות רק בדיני ממונות. בדיני נפשות, שני העדים צריכים להעיד יחד בבית הדין.

לא מבואר ברמב"ם מה יהיה הדין בתחומים נוספים, כגון בנוגע לצירוף עדויות מדבר שבערווה. ייתכן שבשאלה זו נחלקו התנאים אצלנו. רבי אלעזר ורשב"ג מודים שניתן לצרף עדויות בדיני ממונות ולא בדיני נפשות, כפסק הרמב"ם. מחלוקתם היא בשאלה האם דבר שבערווה נחשב לעניין זה כדיני ממונות או כדיני נפשות. רבי אלעזר סובר שדבר שבערווה נחשב כדיני נפשות, ולכן לא ניתן לצרף את שני העדים המכשירים את הכהן. רשב"ג סבר שדבר שבערווה דומה לדיני ממונות, ולכן ניתן לצרף את עדותם של שני העדים.⁷

כפי שראינו, גם בדין עדות מיוחדת ישנו חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות. מכאן שגם לעניין זה יש לשאול, האם דבר שבערווה נחשב כדיני ממונות או כדיני נפשות. לשאלה זו מצאנו התייחסות בראשונים. הר"ף במסכת גיטין דן במקרה של עדות מיוחדת בקידושין:

"אחד בשחרית ואחד בין הערבים – זה היה מעשה, ואמרו: אין מצטרפין"
(רי"ף גיטין לה: בדפי הרי"ף).

ההסבר הפשוט בדעת הר"ף הוא שדבר שבערווה דומה לדיני נפשות. כשם שאין מקבלים עדות מיוחדת בדיני נפשות, כך לא ניתן לקבלה בדבר שבערווה. כך נראה גם מדברי הר"ן על אתר:

"לגבי אישות דשייך בדיני נפשות – בבת אחת בעיא להו"
(רי"ן גיטין לה: בדפי הרי"ף, ד"ה ולא תתיחד).

ניתן גם לבאר את סברת הר"ף בצורה שונה. ייתכן שדווקא בעדות על קידושין לא ניתן לקבל עדות מיוחדת, כיוון שמדובר בעדות לקיום הדבר. קידושין שלא נעשו בפני עדים אינם קידושין. כאשר כל אחד מהעדים עומד בנפרד, אף אחד מהם איננו יכול להעיד שהקידושין התבצעו בפני שני עדים. כיוון שכך, אין בידינו עדות על כך שהיו כאן קידושין כשרים, וממילא הקידושין עצמם בטלים.

גם אם נבין שדבר שבערווה דומה לדיני נפשות לעניין עדות מיוחדת, עדיין ייתכן שבעדות על יוחסין המצב יהיה שונה. במקרה של הקידושין שאליו התייחס הר"ף,

⁷ עיין יבמות קכב: שם נחלקו רבי עקיבא ורבי טרפון האם ערווה דומה לדיני נפשות, שם יש צורך בדרישה וחקירה, או לדיני נפשות, שם אין צורך בכך.

העדות התייחסה לאירוע מסוים. בניגוד לכך, עדות ביוחסין איננה עדות על אירוע, אלא על מעמדו של האדם. ייתכן שדווקא בעדות על אירוע מסוים אנו דורשים מהעדים שיראו את האירוע יחד. דרישה זו לא תתקיים בעדות על מעמדו האישי של אדם, ושם נוכל לקבל גם עדות מיוחדת.

חזקה בתרי ותרי

כפי שראינו, לדעת רשב"ג ניתן לצרף את עדותם של שני העדים המכשירים את הכהן. צירוף זה מביא אותנו למצב של 'תרי ותרי' – שני עדים המכשירים את הכהן, ומולם שני העדים הפוסלים אותו. במצב זה סובר רשב"ג שניתן להכשיר את הכהן, על פי החזקה שהוא כהן כשר.

הראשונים התקשו ביחס לדין של סוגייתנו. ההנחה העומדת בבסיס הסוגיה היא שניתן לסמוך על חזקה במקום של תרי ותרי. מסקנה זו עומדת בסתירה, לכאורה, לסוגיה במסכת קידושין.

הגמרא במסכת קידושין (סו.) מספרת על התקרית שהתחוללה סביב ייחוסו של ינאי המלך. חכמי ישראל סברו שינאי פסול לכהונה, כיוון שאמו נשבתה על ידי הגויים ונפסלה. בסופו של דבר לא הצליחו החכמים להביא ראיה ברורה שהוא אכן פסול. הגמרא שם מנסה לברר מה היו פרטי המקרה. אחת האפשרויות היא, שהחכמים הביאו שני עדים על כך שאמו של ינאי נשבתה, אך כנגדם העידו שני עדים אחרים שהיא לא נשבתה:

”היכי דמי? אלימא דבי תרי אמרי אישתבאי, ובי תרי אמרי לא אישתבאי – מאי חזית דסמכת אהני, סמוך אהני?”
(קידושין סו.).

הגמרא שם קובעת שבמצב של תרי ותרי לא ניתן להכריע בין שתי כתות העדים, ויש להחמיר מספק. לכן, לא ניתן לפרש שבמקרה של ינאי היה מדובר במציאות של תרי ותרי. אם אמנם היה מדובר בתרי ותרי, הדין היה שינאי פסול מספק, כפי שטענו החכמים. ואילו אנו יודעים שהחכמים לא הצליחו להביא עדות מספקת לפסול אותו.

מסוגיה זו נראה, שלא ניתן היה להכריע את הספק בתרי ותרי על פי חזקה. קביעה זו עומדת, לכאורה, בסתירה לסוגייתנו, ממנה ניתן להסיק שסומכים על חזקה במצב של תרי ותרי.

הראשונים העלו אפשרויות שונות להתמודד עם קושיה זו. כדי להבין את ההבדל בין הסוגיות, יש לברר מדוע לא סמכו על החזקה אצל ינאי. רש"י שם מציע הסבר לכך:

וואי אמרת: אוקי תרי לבהדי תרי ואוקי איתתא אחזקתה!
הני מילי אי היא קמן, והיתה באה לביד להתירה. אבל בנה זה הנדון – אין לו חזקה
דכשרות, שהרי מעידים על תחילת לידתו בפסול"
(רש"י קידושין סו. ד"ה סמוך אהני).

לדעת רש"י, כלל לא הייתה לינאי חזקת כשרות. לאמו של ינאי הייתה חזקה, אך חזקתה של האם איננה עוברת לבנה. ינאי הבן היה בספק מרגע שנולד, ולא הייתה לו חזקת כשרות מעולם.

לפי שיטת רש"י יש לברר, מהי החזקה שעליה סמכו במקרה של הכהן שיצא עליו קול. מקריאה פשוטה של הגמרא נראה, שחזקתו של הכהן מבוססת על חזקת אביו, שהיה כהן כשר. אך רש"י לשיטתו אינו יכול לפרש כך, שהרי הוא סובר שחזקת האב איננה עוברת לבן! לכן הוא מפרש, שהחזקה של הכהן איננה מבוססת על חזקת אביו, אלא על העד האחד שהכשיר אותו בשלב השני ברצף האירועים:

וואוקמינן אחזקיה קמייתא דאסיקניה על פי עד הראשון" (רש"י כתובות כו: ד"ה ואנן).

בכך מיישב רש"י את הסתירה בין הסוגיות. בסוגיה במסכת קידושין, לא היה שלב שבו הכשרנו את ינאי על פי עד אחד. לכן, לא הייתה לינאי כל חזקה לסמוך עליה. זאת בניגוד לסוגייתנו, שבה הכשרנו את הכהן על פי החזקה שיצר העד.

רוב הראשונים חלקו על שני החידושים שבשיטת רש"י. החידוש הראשון של רש"י שעליו חלקו הראשונים הוא שהעד האחד יוצר חזקה, אשר ניתן לסמוך עליה בשלב הסופי. הראשונים חלקו על כך, וסברו שהחזקה שיצר העד בטלה כליל כאשר הוא הוכחש.

החידוש השני של רש"י הוא שחזקת האב איננה מועילה לבן. ראשונים רבים סברו שחזקת האב יכולה להועיל לבן, שלא כשיטת רש"י. כך למשל כותבים התוספות במסכת קידושין (סו. ד"ה מאי חזית). ראייה לשיטתם הם מביאים מהגמרא במסכת כתובות. המשנה שם (יג.) עוסקת באישה פנויה אשר התעברה מאדם בלתי ידוע. לדעת רבן גמליאל ורבי אליעזר, האישה נאמנת לומר שהיא נבעלה לאדם כשר, והיא כשרה לכהונה. בגמרא שם יש דעות שונות בשאלה האם רבן גמליאל ורבי אליעזר יכשירו רק

את האם, או גם את הבת. התוספות סברו שלמסקנת הסוגיה גם הבת כשרה, ומכאן ראייה לשיטתם שחזקת האם מועילה לוולד:

”ואם תאמר: מכל מקום תיהני ליה חזקה דאימיה שהיתה בחזקת כשרות, דהא אמרינן בפרק קמא דכתובות לדברי המכשיר בה – מכשיר בבתה”
(תוספות קידושין סו. ד”ה מאי חזית).

התוספות מניחים בדבריהם, שכשרותה של הבת מבוססת על החזקה, אשר עברה אליה מהאם. כדי ליישב את שיטת רש”י יש לומר, שכשרותה של הבת איננה מבוססת על חזקה, שהרי לדעתו חזקת האם איננה עוברת לבת. אנו מכשירים את הבת בגלל **נאמנותה של האם**. כשם שהאם נאמנת להכשיר את עצמה, כך היא נאמנת גם להכשיר את בתה, מבלי להזדקק לחזקת כשרות.

ניתן להצביע על חילוקים נוספים בין שתי הסוגיות, אשר באמצעותם ניתן ליישב את שיטת רש”י. הרא”ה במסכת כתובות (יב: ד”ה אמר לך) הסביר, שהכשרה של הבת מבוססת על העיקרון ‘עובר ירך אמו’. האם והעובר נחשבים כיחידה אחת בלתי ניתנת לחלוקה. לכן, כיוון שהאם כשרה, גם הבת כשרה יחד עמה. עיקרון זה יכול להועיל דווקא בסוגיה במסכת כתובות. בסוגיה במסכת קידושין, אמו של ינאי לא הייתה מעוברת בשעה שהתעורר הספק. לכן חזקתה אינה מועילה גם לינאי.

קיים הבדל נוסף בין הסוגיות. בסוגיה במסכת כתובות, הספק נוגע גם לאם וגם לבת, ולכן ניתן להיעזר בחזקה כדי להכשיר את שתיהן. במקרה של ינאי, הספק כלל איננו נוגע לאם, שהרי בשעה שהתעורר הספק היא כבר מתה. כשרותו של ינאי בלבד היא העומדת לדיון, ולכן לא ניתן להכשירו על פי חזקת האם.

העלינו כאן מספר דרכים ליישב את שיטת רש”י שחזקת האם איננה מועילה לבן. כפי שראינו, התוספות חלקו על רש”י וסברו שחזקת האם מועילה לבן. יש לבאר מחלוקת זו מסברה. נראה לומר, שהמחלוקת תלויה בהבנת אופן פעולת החזקה⁸. התוספות הבינו שהחזקה מכריעה את הספק, ומספקת לנו מידע עובדתי ביחס למציאות. חזקת האם מאפשרת לנו לקבוע בתורת ודאי שהאם כשרה. ממילא, ניתן להסיק מכאן שגם בתה כשרה כמוה.

8 בשיעור בעניין ‘עדות מוכחשת’ עסקנו בשאלה זו, עיין לעיל עמ’ 63.

רש"י הבין, שהחזקה היא רק הנחיה כיצד לפעול. אין היא מכריעה את הספק, אלא רק מאפשרת לנו לנהוג כאילו ידוע לנו שהאם כשרה, ולהתירה להינשא לכהן. הנחיה זו, לדעת רש"י, מכוונת רק כלפי האם. היא אינה יכולה להועיל לבן, אשר לו עצמו מעולם לא הייתה חזקה⁹.

תרי ותרי ספיקא דאורייתא או ספיקא דרבנן

לדעת התוספות, חזקת אמו של ינאי יכולה להועיל גם לינאי עצמו. יש להבין, אם כן, מדוע לא הכשירו את ינאי על סמך חזקה זו. התוספות עוסקים בשאלה זו, ומקשרים את הדיון לסוגיה במסכת יבמות (לא).

הגמרא שם עוסקת בשאלה האם ניתן לסמוך על חזקה במצב של תרי ותרי. בעניין זה קיימות שתי דעות: יש הסוברים 'תרי ותרי ספיקא דאורייתא', כלומר – במצב של תרי ותרי לא ניתן לסמוך על חזקה כלל, והמצב נחשב מדאורייתא כספק ללא הכרעה. הדעה השנייה סוברת ש'תרי ותרי ספיקא דרבנן'. לפי דעה זו, מדאורייתא ניתן להכריע את הספק על פי החזקה, גם במצב של תרי ותרי. אלא שחכמים החמירו שלא לסמוך על החזקה במצב זה, ולכן מדרבנן המצב נחשב כספק.

יש להבין מה שורש המחלוקת. השיטה מקובצת מביא בשם תלמידי רבנו יונה הסבר אפשרי לדעה הסוברת שתרי ותרי ספיקא דרבנן:

דאמרין: שני כתי עדים המכחישות זו את זו – סלק את העדים כאילו אינם, והעמד דבר על חזקתו¹⁰

(שיטה מקובצת כתובות כב: ד"ה וזה לשון תלמידי הר"י ז"ל והראשון).

לדעת תלמידי רבנו יונה, הבסיס לדעה שתרי ותרי ספיקא דרבנן הוא שמסלקים את שתי כתות העדים כאילו אינן. כיוון ששתי הכתות מכחישות זו את זו – הן מתקזזות ובטלות. כעת, כאשר ביטלנו את דברי העדים, ניתן (מדאורייתא) להכריע את הספק על פי החזקה.

9 על פי זה ניתן להציע יישוב נוסף להבדל בין הסוגיות בשיטת רש"י. במסכת קידושין מדובר במצב של תרי ותרי, ולכן החזקה איננה יכולה להכריע את הספק אלא היא פועלת כהנחיה בלבד. כיוון שכך, היא מועילה רק לאם ולא לבן. במסכת כתובות, לעומת זאת, אין מדובר במצב של תרי ותרי. כאן החזקה פועלת כהכרעה של הספק, והיא מועילה גם לבת. עיין עוד ב'שב שמעתתא', הדין בסוגיה זו בשמעתתא ד' פרק ד.

ניתן להסביר, שבשאלה זו נחלקו שתי הדעות הנ"ל בעניין תרי ותרי. למאן דאמר תרי ותרי ספיקא דרבנן, מסלקים את העדויות ומכריעים על פי החזקה. מי שסובר שתרי ותרי ספיקא דאורייתא, חולק על כך. לדעתו, אין אנו מסלקים את העדויות, אלא שתי העדויות הסותרות ממשיכות להתקיים. במצב כזה, לא ניתן להכריע את הספק באמצעות החזקה. שני עדים נחשבים כבירור המקסימלי שניתן להגיע אליו. לכן, גם כאשר החזקה מסייעת לשני העדים המכחישים, אין בכוחה להכריע את הספק, ואנו נשארים בספק דאורייתא.

לפי הצעתנו, המחלוקת האם תרי ותרי ספיקא דאורייתא או דרבנן תלויה בשאלה האם אומרים 'סלק עדותן' או לא. תלות זו איננה הכרחית, וניתן לבאר את המחלוקת בדרכים נוספות.

השיטה מקובצת כותב בשם רבנו יונה, שאפילו למאן דאמר תרי ותרי ספיקא דרבנן, נאמנותה של האישה יכולה לגבור על החזקה:

ו"אפשר, כיון שנשאת לאחד מעדיה, והיא גם היא אומרת: 'ברי לי' – לא אמרינן אוקמה אחזקה" (שיטה מקובצת כתובות כב: ד"ה וזה לשון הרא"ה ז"ל נהראשון).

לפי דבריו של רבנו יונה, החזקה איננה מעניקה בירור ודאי לגבי מעמד האישה. החזקה איננה מכריעה את הספק, אלא רק נותנת הנחיה כיצד יש לפעול. זו הסיבה לכך שנאמנות האישה יכולה לגבור על החזקה.

ייתכן שלדעת רבנו יונה החזקה תמיד מהווה הנחיה בלבד, ואין בה הכרעה. אולם, ניתן להציע הסבר אחר. אפשר לומר, שבדרך כלל יש בכוחה של החזקה להכריע את הספק. אולם, אצלנו מדובר במציאות של תרי ותרי. במצב כזה, החזקה איננה יכולה להכריע את הספק, והיא רק נותנת הנחיה כיצד יש לפעול.

לפי הבנה זו ניתן לומר, שגם למאן דאמר תרי ותרי ספיקא דרבנן אין אנו מסלקים את העדים. שתי כתות העדים ממשיכות להתקיים, ואינן מאפשרות להכריע את הספק לכאן או לכאן. אף על פי כן, ניתן לסמוך על החזקה. החזקה כלל איננה מתיימרת להכריע את הספק, אלא רק לתת הנחיה לדרך פעולה. הנחיה כזו יכולה להתקבל אף במצב של תרי ותרי. לפי הצעה זו, כולם מודים ש'תרי ותרי כמאן דאיתא דמי'. השאלה היא רק האם ניתן להכריע על פי החזקה במצב זה.

ניתן גם להציע הסבר הפוך: ייתכן שלדעת כולם 'תרי ותרי כמאן דליתא דמי', ומסלקים את עדותם. למאן דאמר תרי ותרי ספיקא דרבנן, אחרי שסילקנו את העדים אנו יכולים להכריע על פי החזקה. הדעה שתרי ותרי ספיקא דאורייתא סוברת, שכאשר סילקנו את העדים, סילקנו יחד אתם גם את שאר גורמי הבירור. גם החזקה בטלה יחד עם העדים, ולכן לא ניתן להכריע על פיה, ואנו נשארים בספק דאורייתא.

כפי שראינו, קיימת סתירה בין סוגייתנו לגמרא במסכת קידושין. בסוגייתנו סומכים על חזקה במקום של תרי ותרי, ואילו בקידושין לא סמכו על החזקה. ניתן לתרץ, שיש מחלוקת בין הסוגיות. הסוגיה שלנו סוברת שתרי ותרי כמאן דליתא דמי, ולכן ניתן להכריע על פי החזקה. הסוגיה במסכת קידושין חולקת, וסוברת שתרי ותרי כמאן דאיתא דמי, ולכן לא ניתן לסמוך על החזקה.

הראשונים ניסו ליישב בין הסוגיות מבלי לומר שיש מחלוקת ביניהן. התוספות מאמצים את הדעה הסוברת שתרי ותרי ספיקא דרבנן. לדעתם, חומרא זו קיימת רק ביחס לאיסורים דאורייתא. כאשר הדיון עוסק באיסורים דרבנן – לא החמירו חכמים, וניתן לסמוך על החזקה אף במצב של תרי ותרי. על פי עיקרון זה הם מיישבים את הסתירה בין הסוגיות. במקרה של ינאי, השאלה אשר עמדה על הפרק היא כשרותה של אמו. שאלה זו שייכת לתחום של יוחסין, שהוא תחום של איסורי דאורייתא. בתחום זה יש להחמיר מדרבנן ולא לסמוך על החזקה. לעומת זאת, בסוגייתנו הכשירו את הכהן רק לאכול תרומה דרבנן. כיוון שמדובר בתחום דרבנן, ניתן היה לסמוך על החזקה ולהכשירו.

הרמב"ן והרשב"א חלקו על התוספות, והניחו שתרי ותרי ספיקא דאורייתא. אך גם הם מציעים שההבדל בין הסוגיות נובע מכך שמדובר בתחומים שונים. כך למשל כותב הרשב"א:

”שמעין מכל הני דלא אמרינן אוקי תרי לבהדי תרי ואוקי אחזקתן אלא אתרומה דרבנן,
אבל בדאורייתא לא, והכא בעבודה דאורייתא, אי נמי בתרומה דאורייתא, והתם בתרומה
דרבנן”
(רשב"א קידושין סו. ד"ה מאי לא נמצא).

הרמב"ן מציע חילוקים נוספים. באחד מתירוציו הוא מציע לחלק בין הכשר הכהן לעניין אכילת תרומה לבין הכשרו לעניין עבודה במקדש. בתירוץ אחר הוא כותב שבאופן עקרוני החזקה יכולה להועיל, אך לא ניתן להוציא אישה מבעלה על פיה.

ההנחה העומדת מאחורי כל התירוצים האלה היא, שגם למאן דאמר תרי ותרי ספיקא דאורייתא, אין פירוש הדבר שהחזקה בטלה לחלוטין. החזקה עדיין קיימת, אלא שהיא חלשה יותר, ולא תמיד ניתן להכריע על פיה.

מדברי הרמב"ם נראה שהוא פוסק כמאן דאמר תרי ותרי ספיקא דאורייתא. כך למשל הוא כותב בהלכות גירושין בעניין עדות עגונה:

"שני עדים אומרים 'מת' ושנים אומרים 'לא מת' – הרי זו לא תנשא, ואם נשאת – תצא. מפני שהיא ספק" (רמב"ם הל' גירושין פ"ב הכ"ג)¹⁰.

אף על פי כן, פוסק הרמב"ם את מסקנת סוגייתנו, שניתן להכריע את הספק על פי חזקתו של הכהן:

"...והרי שנים מעידין שהוא כשר ושנים מעידים שהוא פסול, ידחו אלו ואלו, וידחה הקול – שהשנים כמאה, וישאר כהן בחזקת אביו" (רמב"ם הל' איסורי ביאה פ"ב הט"ז).

כיצד מתיישב פסק זה של הרמב"ם עם שיטתו הנ"ל שתרי ותרי ספיקא דאורייתא? קשה לומר שהרמב"ם סמך על החילוקים שראינו בדברי התוספות והרמב"ן, שהרי אין כל רמז לחילוקים אלה בדבריו.

ייתכן שיש לחלק בין שתי משמעויות שונות של המושג 'חזקה'. עד כה דיברנו על חזקה במשמעות של שמירה על סטטוס קוו, העמדת המצב על כנו. אך מושג החזקה מופיע בגמרא גם במשמעות אחרת:

"מלקין על החזקות, כרב יהודה. דאמר רב יהודה: הוחזקה נידה בשכינותיה – בעלה לוקה עליה משום נדה" (קידושין פ.ג).

אין מדובר כאן בהשארת המצב כפי שהיה. המונח 'חזקה' משמש כאן במשמעות אחרת. משמעותה של החזקה כאן היא נתינת אמון במצב ציבורי קיים. כיוון שידוע בשכונה שאישה זו היא נידה – היא מוחזקת כנידה גם מבחינה הלכתית, וניתן ללקות עליה.

10 ועיין במגיד משנה הלכות שגגות פ"ח ה"ג, הכותב שלדעת הרמב"ם יש להביא במקרה זה אשם תלוי, ומכאן שמדובר בספק דאורייתא.

ייתכן שבסוגייתנו מדובר בחזקה מסוג זה. חזקתו של הכהן איננה נובעת מכך שהוא הוחזק בעבר ככהן, אלא מהמציאות הציבורית בה הוא מוכר ומתנהג ככהן. על חזקה כזו ניתן לסמוך אפילו במצב של תרי ותרי. זאת בניגוד לחזקה רגילה, אשר לגביה פסק הרמב"ם שתרי ותרי ספיקא דאורייתא¹¹.

11 הסבר זה איננו מתרץ את השאלה מדוע אצל ינאי לא סמכו על החזקה. לכאורה גם שם ניתן לומר שקיימת חזקה מהסוג הנ"ל של אמון במצב ציבורי קיים, ולפי דברינו חזקה כזו מכריעה אף במצב של תרי ותרי.